

УДК 364.048.6

Проскура Володимир

**СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ОСІБ,
ЯКІ ПОВЕРНУЛИСЯ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
(за матеріалами соціального дослідження)**

На основі матеріалів конкретного соціального дослідження у статті виділено основні соціальні проблеми постпенітенціарної соціальної адаптації. Проаналізовано рівень соціальних послуг, що надаються колишнім ув'язненим, а також основні методи роботи з ними. Аналізується законодавча база в досліджуваній сфері. На основі отриманих даних досліджуються функції соціального працівника у роботі з особами, що повернулись з місць позбавлення волі.

Вступ

Проблема соціальної адаптації осіб, які повернулись з місць позбавлення волі, завжди є гострою і актуальною. Адже від того, наскільки

вдало відбуватиметься процес пристосування колишнього в'язня до нових соціальних умов, наскільки швидко він засвоюватиме нові життєві цінності, норми, правила поведінки в доміную-

чому соціумі, залежить не лише його подальша доля, а й доля інших індивідів. Теоретично суспільство зацікавлене, щоб ті, хто відбув покарання і став на шлях виправлення, більше не повторював власних помилок і не поповнював лави злочинного світу - від цього не в останню чергу залежить життя і спокій «законослухняних» громадян. Однак насправді маємо ситуацію, коли доля реальної конкретної людини, яка щиро хоче порвати з кримінальним минулим, найчастіше мало хвилює як суспільство в цілому, так і окремих його членів (у тому числі представників владних структур). І, на жаль, нерідко трапляються ситуації, за яких людина, стикнувшись з низкою проблем (відсутність житла, роботи, довіри з боку близьких), втрачає надію і повертається туди, де її чекають колишні «колеги», а відтак - знову в зону, вже на більш тривалий термін.

Не можна сказати, що в Україні не роблять спроби вплинути на ситуацію: нині передбачено створення системи соціальної реабілітації звільнених осіб, у тому числі центрів і будинків соціальної адаптації для осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Про створення подібних закладів йдеться у таких документах, як Укази Президента України: «Про основні напрями соціальної політики України на період до 2004 року», «Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки». Однак на практиці запровадження даної програми здійснюється дуже повільно. Практично єдиною державною організацією, яка займається соціальною реабілітацією такої групи осіб, є Соціальна служба для молоді, що надає послуги тільки особам віком до 28 років. Тобто цільової роботи на рівні держави зі старшими особами не проводиться взагалі, хоча згідно із Законом України «Про соціальні послуги», який набув чинності з 1 січня 2004 року, звільнені з установ виконання покарань старші за 28 років також підпадають під визначення «соціальної групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах». Що ж стосується підписаних угод зі співробітництва та видання спільних наказів Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України й Міністерства праці та соціальної політики України, то тут навіть не визначено єдиного державного органу, котрий би координував роботу з особами, які звільняються з місць позбавлення волі.

Таким чином, ситуація у постпенітенціарній сфері в Україні на даний момент залишається складною і потребує детального вивчення.

Однак досліджень такого роду нині вкрай недостатньо, хоча і є окремі вдалі приклади. Так, слід відзначити наукове дослідження, проведене 2002 р. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді на замовлення Державного центру соціальних служб для молоді «Соціальні проблеми молоді, яка повертається з місць позбавлення волі» [13]. Корисними є методичні рекомендації для працівників ЦССМ, розроблені Державним центром соціальних служб для молоді [12; 13]. Зацікавлені в даній тематиці зможуть почерпнути багато інформації з публікацій І. Гната, в яких узагальнено досвід роботи Львівського регіонального центру соціальної адаптації та притулку для звільнених з ув'язнення [2, с. 103—115; 3, с. 22-27]. Деяку інформацію щодо центрів, будинків та притулків соціальної адаптації, що опікуються колишніми в'язнями, також можна отримати зі статистичних матеріалів, зокрема даних Державного департаменту України з питань виконання покарань [9]. На жаль, сьогодні в Україні їх існує лише 27, і це - для 50-70 тисяч осіб, які щорічно звільняються, а також тих, хто залишає місця позбавлення волі за амністією (лише у 2003 р. таких осіб нараховувалося до 35 тисяч) [7; 8; 13].

У 2003 р. з метою визначення функціональних обов'язків соціального працівника для роботи з колишніми в'язнями було проведено авторське дослідження «Функції соціального працівника з метою роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі», що є однією з перших спроб вивчити практичну діяльність осіб, які надають послуги з соціальної реабілітації особам, звільненим із місць позбавлення волі в Україні. Метою цієї статті є ознайомлення з методологією, результатами та висновками нашого дослідження.

Результати опитування експертів

Інформацію збирали під час напівструктурованого інтерв'ю з представниками організацій, що займаються соціальною реабілітацією осіб, які повернулися з ув'язнення, з експертами, котрі займаються аналітичною діяльністю в даній галузі, а також із колишніми в'язнями. Серед критеріїв відбору інформантів переважав критерій доступності, а серед методів обґрунтування кількості випадків - метод снігового валу. Вибір даних методів зумовлений тим, що доступ до осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, є досить обмеженим, а кількість експертів-аналітиків та експертів-практиків - недостатня (для

прикладу: в Києві діє лише кілька недержавних організацій, що проводять соціальну роботу з колишніми ув'язненими, а з 10 державних районних Соціальних служб для молоді міста Києва тільки 2 реально надають послуги цим особам). Щоправда з частиною звільнених, які підпадають під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», працюють також Кримінально-виконавча інспекція при Держдепартаменті з питань виконання покарань, дільничні інспектори міліції, а також служби у справах неповнолітніх, проте останні здебільшого виконують контролюючу функцію [4; 7-9]. Однак інтерв'ювання невеликої кількості експертів та вивчення послуг малої кількості організацій надало можливість детальніше вивчити напрями їх діяльності в роботі з особами, які повернулися з місць позбавлення волі [15; 16].

У ході дослідження було опитано 11 практичних працівників, які безпосередньо працюють з особами, що повернулися з місць позбавлення волі. З них 8 респондентів проводять соціальну роботу з цими особами в державних Центрах соціальних служб для молоді Києва, Львова та Херсона (5 осіб) і недержавних організаціях (3 особи), а 3 - представляють державні силові структури, до функцій яких входять контроль та нагляд за особами, що повернулися з місць позбавлення волі, та часткове (паралельно) виконання функцій соціального працівника. 8 експертів презентували державні установи, що відповідно до законодавства, загальнодержавних програм і внутрішніх розпоряджень проводять роботу з особами, які повернулися з місць позбавлення волі [4; 7-9], і 3 особи презентували недержавні організації [18; 19].

Виявилося, що жоден з експертів не має освіти в галузі соціальної роботи, 4 експерти мають юридичну освіту, 3 - освіту в суміжних галузях (психологічна, педагогічна), інші - юридичну, журналістську, 1 — технічну освіту. Наявність юридичної освіти у всіх трьох експертів з установ, що контролюють осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, зумовлена посадовими вимогами органів. Акцент у функціях, які виконують експерти, часто співвідноситься з освітою експерта. Наприклад, психологічна освіта експертів зумовлювала психологічний підхід до індивідуального консультування, а юридична - надання юридичних консультацій та представництво інтересів клієнта у суді.

Наразі експерти-практики виконують функції,

що є функціональними обов'язками соціальних працівників [11, с. 46-87]. Це насамперед оцінка становища клієнта (11 експертів); соціальний супровід (8 експертів); адміністрування (2 керівника недержавних організацій і частково один працівник у Бродівському притулку, який розподіляє роботи та ресурси); психосоціальна оцінка і діагностика, а також стабілізація способу життя, переважно у вигляді психологічного консультування (3 експерти); представництво інтересів (1 експерт).

Усі експерти, що надають соціальні послуги даній групі клієнтів, відзначили брак власних знань і необхідність додаткової освіти. Здобути додаткові знання вони хотіли би переважно у вигляді: семінарів (5 експертів), модульних курсів (5), методичних рекомендацій (5), тренінгів (4), меншою мірою - посібників (2). Водночас серед представників контролюючих структур тільки один з трьох поскаржився на недостатність знань щодо підліткової психології, педагогіки та соціальної педагогіки і захотів набути їх у вигляді семінарів. У своїй роботі наші інформанти застосовують найчастіше метод індивідуальної роботи (11 експертів), значно рідше - групової роботи (3).

Експерти-практики визначили коло проблем осіб, які повернулися з місць позбавлення волі: працевлаштування - 10 експертів; відсутність житла - 4 експерти; здобуття спеціальності або здобуття чи продовження освіти, відновлення документів, психологічні проблеми адаптації після виходу, відсутність фінансів, поганий стан здоров'я (захворювання на туберкульоз, гепатит, ВІЛ, а жінок - на сифіліс - по одному експерту).

У ході дослідження також було опитано 6 експертів, які вивчають проблеми соціальної адаптації осіб, що повертаються з місць позбавлення волі, на рівні соціальної політики. При цьому тільки 1 експерт має освіту в галузі соціальної роботи. Інші експерти за базовою освітою є: педагогами (3); психологами (1); юристами (1); спеціалістами у галузі суспільних наук (2). 4 експерти мають досвід викладацької діяльності у вищих навчальних закладах, 3 з них є кандидатами наук.

Експерти також визнали, що їм бракує знань для роботи з колишніми в'язнями. Ці знання вони хотіли б отримати у вигляді: тренінгових програм (4 експерти), семінарів (4), довідників (3), підручників (3), навчальних модульних курсів (2), посібників (2), методичних рекомендацій (2).

Оцінка ситуації колишніх ув'язнених експертами-аналітиками відрізнялася від тієї, яку давали експерти-практики. Наразі, експерти-аналітики визначили такі проблеми осіб, що повернулися з місць позбавлення волі: здобуття освіти - 5 експертів (в т.ч. професійної освіти - 2) та працевлаштування (4), психологічні проблеми (4), меншою мірою - відсутність житла (2), незнання законодавства (2), відсутність фінансів (2), відновлення документів (1), поганий стан здоров'я (1), відновлення соціальних зв'язків (1), відновлення соціального статусу (1), стосунки з сім'єю (1), проблеми з державними інституціями (1).

Усі експерти вважають за доцільне застосування індивідуальних методів роботи. Один експерт зазначив метод роботи в громаді, а інший - наголосив на необхідності застосування комплексу методів залежно від випадку [15].

Що стосується використання групових методів соціальної роботи, то варто відзначити, що 3 експерти негативно поставилися до групової роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі. 1 експерт вважає можливим проведення такої роботи тільки у випадках, якщо колишні в'язні входять до групи анонімних алкоголиків чи наркоманів разом з іншими особами, які не перебували в ув'язненні. 2 експерти відзначили, що колишні в'язні самі намагаються уникати набутих у місцях позбавлення волі знайомств, окрім випадків, коли ці особи мають злочинні наміри. 1 експерт поставився до цього методу роботи скептично, зауваживши, що коли її проводити, то робити це треба дуже обережно з огляду на вірогідність виникнення нових злочинних угруповань. 2 експерти вважають за доцільне проводити групову роботу з даною групою клієнтів, а один запропонував навіть створення клубу для них.

Експерти цієї групи відзначили необхідність роботи з сім'ями осіб, що повертаються з місць позбавлення волі. 1 експерт зазначив, що така робота має починатися ще за 2-3 місяці до звільнення. 1 експерт зауважив, що на неповнолітніх деякі сім'ї можуть справити й негативний вплив, у той час як інший експерт наголосив на особливій потребі у такій роботі саме для неповнолітніх в'язнів.

Беручи до уваги те, що експерти-аналітики вивчають роботу з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, та їхні проблеми на рівні соціальної політики України, до переліку запитань увійшли такі, що стосувались проблеми

вироблення стандартів для соціальної роботи в цій галузі, а також питання щодо термінології, наукових назв функцій соціального працівника.

Так, експертам-аналітикам було запропоновано обрати довільну кількість із перелічених 12 функцій соціального працівника за процесуальним підходом та оцінити їх важливість за 10-бальною шкалою. Опитані визначили такі функції соціального працівника в роботі з особами, що повернулися з місць позбавлення волі:

- діагностична - 5 експертів (середній бал 10),
- прогностична - 5 (10),
- перетворювальна - 5 (10),
- комунікативна - 4 (9,25),
- соціально-педагогічна - 4 (9,25),
- рекламно-пропагандистська - 4 (8,5),
- превентивна - 4 (8,5),
- правозахисна - 4 (8,25),
- соціально-медична - 4 (8),
- соціально-економічна - 4 (7,75),
- організаторська - 4 (7,5),
- психотерапевтична - 3 (7).

Експерти не завжди погоджувалися з термінологічним визначенням функцій соціальних працівників. Наприклад, один з експертів запропонував назвати перетворювальну функцію корекційною, а інший - формуючою (це, можливо, пов'язано з їхньою базовою освітою, а відтак підходами: педагогічним у першому випадку і психологічним - у другому). 4 експерти зазначили необхідність створення стандартів соціальної роботи в пенітенціарній системі і з колишніми в'язнями, один експерт зазначив, що ці стандарти мають бути загальні з урахуванням специфіки пенітенціарної системи, і тільки один експерт не вважає за потрібне створення цих стандартів. 1 експерт обґрунтував доцільність їх введення тим, що це призведе до підвищення якості послуг.

На запитання про організацію, що мала би проводити роботу з особами, які повернулися з місць позбавлення волі, отримано такі відповіді: а) як координатор - спецвідділ при Держдепартаменті України з питань виконання покарань (3 експерти); державна служба не при силовій структурі, спеціальне відомство при Міністерстві праці та соціальної політики; патронажна служба або спеціалізована соціальна служба для звільнених осіб; координаційна рада, куди входять усі служби; б) як виконавець - спеціалізована соціальна служба для звільнених осіб (3 експерти), причому один з них зазначив, що це має бути державна служба на чолі з соціаль-

ним працівником; структури відомства при Міністерстві праці та соціальної політики; патронажна служба; реабілітаційні центри.

Четверо опитаних вважають, що найкраще роботу з колишніми в'язнями відображає термін «соціальна адаптація», по одному - «соціальна реабілітація» та «ресоціалізація». Один експерт дав визначення соціальній адаптації як «пристосуванню до нових суспільних та міжособистісних стосунків», а інший - як «процесу призначення людини до норм моралі, права, взаємин». На думку третього експерта, термін «ресоціалізація» є найширшим і включає два інші.

Результати опитування колишніх в'язнів

У ході дослідження було також опитано 11 осіб, які повернулися з місць позбавлення волі. Така незначна кількість опитаних зумовлена обмеженим доступом до цієї групи осіб та малою кількістю служб та центрів, що займаються колишніми в'язнями. Серед критеріїв відбору переважав критерій доступності. Так, 3 особи було опитано в притулку соціальної адаптації, розташованому біля м. Броди Львівської області, клієнтами якого вони були; 4 особи були клієнтами реабілітаційного центру громадської організації інтелігенції «Київ - рідний дім»; 3 особи опитано в Личаківському райвідділі дільничних інспекторів міліції Львова, а 2 - в Голосіївському райвідділі дільничних інспекторів міліції Києва, куди вони після звільнення зобов'язані щотижня ходити відмічатися згідно з рішенням суду. Наймолодшому респонденту - 22 роки, найстаршому - 47 років. Опитані перебували у місцях позбавлення волі від 7 місяців (один раз засуджений) до 22 років (п'ять разів засуджений). Серед опитаних було десять чоловіків і одна жінка [2; 3; 18].

Респондентів попросили визначити їхні проблеми після звільнення.

Труднощі з працевлаштуванням відзначило 6 осіб. Один з клієнтів (Л., 26 р.) зазначив: «Під час перебування за тратами атрофується здатність працювати і бажання заробити».

Відсутність житла назвало 6 осіб, серед яких 3 є клієнтами притулку соціальної адаптації, 2 клієнти реабілітаційного центру організації «Київ - рідний дім»; 1 - Голосіївської районної Соціальної служби для молоді м. Києва.

5 осіб відзначило поганий стан здоров'я. 6 опитаних мали наркотичну залежність зі стажем вживання від 2 до 18 років. 4 особи були хворі на туберкульоз.

Відсутність документів є проблемою для 4 осіб. А проблему з реєстрацією/пропискою відзначили ще 3 респонденти. Шість респондентів зареєстровані/прописані в батьків (один з них у батьків дружини), три мешканці Притулку соціальної адаптації тимчасово зареєстровані в ньому, а один має власну квартиру, яку йому купили батьки.

Опитані назвали ще й такі проблеми: упереджене ставлення роботодавців та міліції (1), немає куди їхати (1). Опитаний С. (24 р.) на запитання про проблеми відповів: «*Все є проблемою після звільнення*». На запитання щодо влаштування після звільнення більшість (трое з п'яти опитаних, яким ставилося це запитання) відповіла, що «ніяк».

Соціальну адаптацію Р. (24 р.) визначив так: «*Щоб нічого не пов'язувало з минулим, знайти роботу. Головне - поштовх, а далі - сам*». М. (47 р.) після 22 років перебування в ув'язненні має інші погляди: «*Прийти до тями*» після ув'язнення, влитися в колектив, відновити документи.

Висновки та рекомендації

На основі даних проведеного дослідження можна говорити, що під час роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, соціальні працівники найчастіше виступають у ролі (за спектральним підходом І. М. Лавриненко та І. С. Мещанкіної [12, с. 46-76]):

- брокера громадських послуг (виконувані функції: оцінка становища клієнтів, надання інформації, посередництво, сполучення сервісної системи);
- керуючого справами клієнта (планування послуг, зв'язок з необхідними сервісними службами, контроль за наданням послуг клієнтам);
- професіонала (особистісний професійний розвиток, підвищення рівня професійних якостей).

З відомих методів соціальної роботи - індивідуальної, групової та роботи в громаді [14; 57-60] - у процесі роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, найчастіше застосовують методи індивідуальної роботи, значно рідше - групової та роботи в громаді.

Найголовнішими функціями соціальної роботи [12, с. 46-76] при роботі з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, є: діагностична, прогностична, перетворювальна; важливими є й комунікативна, соціально-педагогічна, рекламно-пропагандистська, превентивна, правозахисна, соціально-медична, соціально-еконо-

мічна, організаторська; меншою мірою - психотерапевтична. Однак той факт, що експерти відносно високо оцінили соціально-педагогічну функцію, можливо, пов'язаний з педагогічною освітою трьох експертів. Наразі практичним працівникам бракує освіти в галузі соціальної роботи і тому їхня діяльність часто зумовлена їхньою базовою освітою.

Найвагомішими проблемами осіб, які повертаються з місць позбавлення волі, опитані вважають працевлаштування та відсутність житла. Стан соціальної дезадаптації підсилюється і тим, що особи, які звільняються з місць позбавлення волі, часто не знають, куди звертатися за отриманням соціальних послуг і які саме послуги вони можуть отримати. Отже, видається доцільним надавати такі види соціальних послуг колишнім в'язням, як: послуги з працевлаштування, соціально-економічні, інформаційні, соціально-побутові, юридичні та соціально-медичні. Також можна надавати й інші послуги, передбачені Законом України «Про соціальні послуги» [10]: психологічні, соціально-педагогічні, просвітницькі, рекламно-пропагандистські.

Результати дослідження також дозволяють констатувати, що незважаючи на існування розроблених Державним центром соціальних служб для молоді методичних рекомендацій і наявність угод з іншими організаціями, що працюють з колишніми в'язнями, в реальності механізм співпраці діє мляво. Державні програми, які стосуються цієї сфери, не виконуються в достатньому обсязі. Актуальними залишаються розробка законодавчої бази і дієвих механізмів фінансування центрів соціальної адаптації, а також створення єдиного органу, який координував би роботу з особами, що повернулися з місць позбавлення волі. Цим органом міг би бути спеціальний відділ при Держдепартаменті України з питань виконання покарань (як установа, що найкраще володіє інформацією в галузі) або спеціальне відомство при Міністерстві праці та соціальної політики.

На підставі результатів дослідження можна надати такі практичні рекомендації соціальним працівникам щодо роботи з особами, які повертаються з місць позбавлення волі:

використовувати метод роботи в громаді, що приведе до зменшення стигматизації колишніх в'язнів та покращення ставлення до них;

намагатися налагодити спільну роботу соціального працівника та працівників контролюючих установ, ознайомити представників цих установ із функціями соціального працівника та

метою його діяльності;

по можливості залучати до роботи з колишніми в'язнями членів їхніх родин;

у роботі брати до уваги фактори, які безпосередньо впливають на якість та рівень життя цих осіб: наявні ресурси, оточення, стан здоров'я тощо;

створити локальні бази даних про організації, що працюють з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, та спектри послуг, які вони надають;

соціальні працівники та працівники контролюючих установ мають спільно вирішувати проблеми, пов'язані з підготовкою в'язнів до виходу з місць позбавлення волі;

надавати консультації родичам клієнтів, пропонувати їм тренінги соціальних навичок.

Що стосується розроблення відповідної соціальної політики, то слід звернути увагу на необхідність:

переглянути політику щодо осіб, які повертаються з місць позбавлення волі, у напрямку надання цій групі осіб комплексних послуг;

покращити інформування в'язнів перед їхнім звільненням щодо служб, які надають послуги;

забезпечувати осіб, які не мають житла, тимчасовим помешканням на кшталт гуртожитку, що дозволить втілити проголошене статтею 47 Конституції України право на житло;

під час створення центрів соціальної реабілітації влаштовувати при них власне виробництво для забезпечення клієнтів роботою;

включати до складу персоналу Центрів соціальної адаптації колишніх ув'язнених, які пройшли реабілітацію, мають бажання та можуть працювати в таких центрах;

розробити дієвий механізм податкового стимулювання для підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, які беруть на роботу осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі;

відновлення виробничої бази в місцях позбавлення волі для забезпечення працевлаштування всіх бажаних;

створити загальнодержавну базу даних про організації, що працюють з особами, які повертаються з місць позбавлення волі, з переліком спектрів послуг, що вони надають;

розробити державну програму підготовки соціальних працівників для постпенітенціарної роботи;

розробити закон про постпенітенціарну систему, яким би чітко визначалися права, обов'язки, відповідальність, повноваження органів дер-

жавної влади на регіональному і місцевому рівнях, бізнес-структур, громадських організацій.

Безумовно, наведені в публікації висновки не претендують на всеосяжність, однак, думається,

вони зможуть стати непоганим поштовхом для появи інших досліджень з проблем соціальної адаптації осіб, які повернулися з місць позбавлення волі в Україні.

Виправно-трудоий кодекс України № 3325-07 від 23.12.1989 р.

Гнат І. Досвід роботи Львівського регіонального центру соціальної адаптації та притулку для звільнених із ув'язнення // Соціальна політика і соціальна робота.- 2002.-№ 2 (22).- С. 103-115.

Гнат І. Притулок для сиріт // Аспект. Інформаційний бюлетень.- 2001.- №3(4).- С. 22-27.

Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі / Закон України № 52 від 1994 р.

Про затвердження інструкції по організації роботи дільничного інспектора міліції / Наказ МВС № 802-99 р.

Про затвердження інструкції про порядок встановлення і здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі // Наказ МВС № 616 дек-95 р.

Про комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 рр. / Указ Президента України № 1376/2000 від 25.12.2000.

Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року / Указ Президента України № 717/200 від 24.05.2000.

Про порядок взаємодії органів та установ кримінально-виконавчої системи з територіальними органами внутрішніх справ і центрами зайнятості населення з питань підготовки засуджених до звільнення та про надання допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні особам, які звільнилися з місць позбавлення волі / Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства праці та соціальної політики

України від 29.06.2000 р. № 139/405/150, п. 1.1.

10. Про соціальні послуги / Закон України № 966-IV від 19.06.2003.

11. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників // Соціальна робота в Україні - перші кроки / Під ред. В. І. Полтавця.- К.: Вид. дім «КМАcademia».- 2000.- С. 46-87.

12. Соціальна адаптація вихованців ВТК, які звільнюються з місць позбавлення волі // Соціальний супровід неповнолітніх і молоді, які відбувають покарання та звільнюються з місць позбавлення волі: Методичні рекомендації для працівників ЦССМ.- Ужгород, 2002.

13. Соціальні проблеми молоді, яка повертається з місць позбавлення волі: Матеріали наукового дослідження.- К.: УДЦССМ, 2003.

14. Форми та методи соціальної роботи // Введення в соціальну роботу: Навч. посібник.- К.: Фенікс.- 2001.- С. 57-60.

15. Monette D. R., Sullivan T. J., DeJong C. R. Applied Social Research. Tool for the Human Services.- 5th ed.- Harcourt College Publishers, 2002.

16. Babbie E. R. The practice of social research.- 9th ed.- Wadsworth, 2001.

17. Connaway R. S. Social work practice.- New Jersey, 1988.

18. Описовий звіт про роботу Притулку соціальної адаптації для сиріт та одиноких, які повернулися з місць позбавлення волі за період з 1994 по 2002 рік / БО «РЦСА».- Львів, 2002.

19. Програма соціальної адаптації і ресоціалізації осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі / Громадська організація інтелігенції м. Києва «Київ - рідний дім».- К., 2001.

Volodymyr Proskura

SOCIAL ADAPTATING OF EX-FELONS (based on the materials of the social research)

The article presents basic social problems of post penitentiary social adaptation based on the results of the social research materials. It analyzes the level of the social services offered to ex-felons, basic methods of work with them, and legislative base in the field. On the basis of obtained data, functions (prescribed activities) of the social worker working with ex-felons were analyzed.